

Natuurtoets Nieuw Reijerwaard

Onderzoek naar beschermde natuurwaarden

projectnr. 241811
revisie 01
december 2011

Opdrachtgever
Provincie Zuid-Holland
Postbus 90602
2509 LP Den Haag

datum vrijgave

1 december 2011

beschrijving revisie 01

definitief

goedkeuring

ir. W.J. Straatsma

vrijgave

ir. L. Koks

Inhoud	blz.
1 Inleiding.....	3
1.1 Aanleiding	3
1.2 Wettelijk kader.....	4
1.3 Doel	7
1.4 Werkwijze	7
2 Gebiedsbeschrijving.....	9
2.1 Bureaustudie natuurwaarden	9
2.2 Ligging Natura 2000-gebieden	11
2.3 Terreinbezoek	11
2.4 Waargenomen en te verwachten beschermde soorten	18
3 Toetsing effecten planontwikkeling.....	21
3.1 Voorgenomen ingreep.....	21
3.2 Effecten op beschermde soorten	21
3.3 Effecten Natura 2000-gebieden 'Boezems Kinderdijk' en 'Oude Maas'.....	24
4 Conclusies en aanbevelingen	25
4.1 Conclusie.....	25
4.2 Aanbevelingen.....	25
4.3 Zorgplicht	25
5 Literatuur.....	27
Bijlage 1 Wettelijk kader	

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

De provincie Zuid-Holland is voornemens het bedrijventerrein 'Nieuw Reijerwaard' te ontwikkelen in de gemeente Ridderkerk. Het plangebied bestaat op dit moment uit akkers, weilanden, kassen, wegen en woningen.

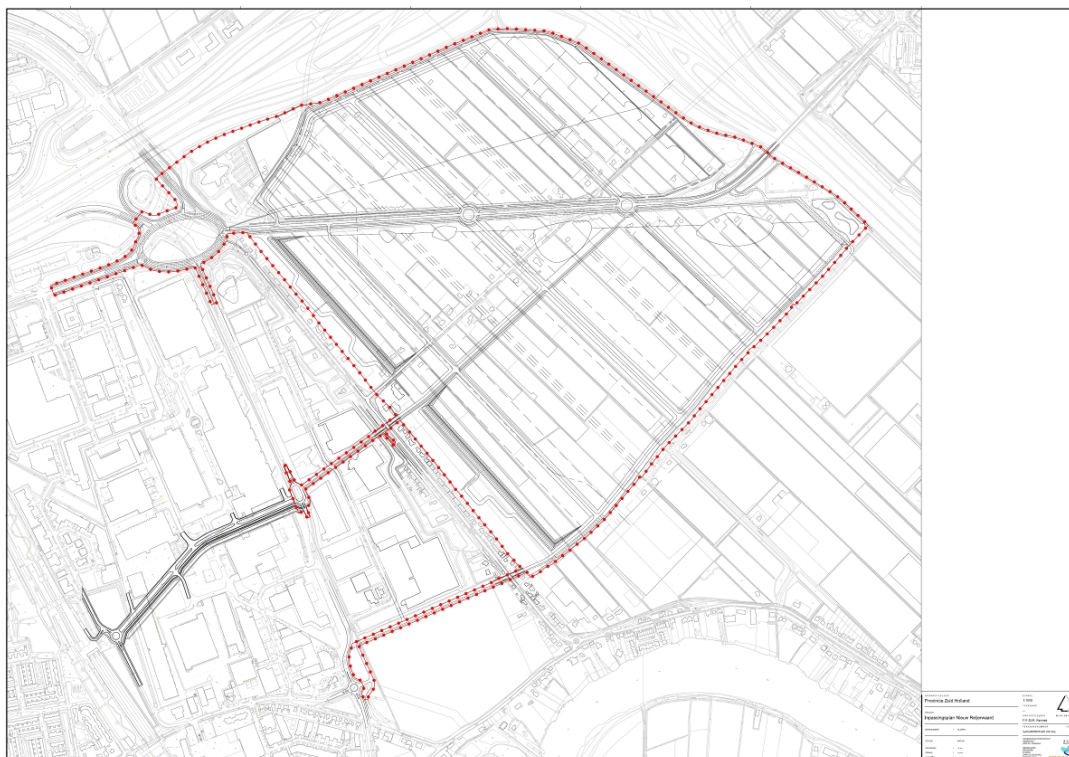
In het kader van het op te stellen ruimtelijke besluit (: provinciaal inpassingsplan) dienen de haalbaarheid en de consequenties van het initiatief in relatie tot de aspecten natuur en ecologie onderzocht te worden. Voorliggende natuurtoets voorziet hierin.

Het plangebied ligt buiten de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) en de Natura 2000-gebieden Boezems Kinderdijk en Oude Maas liggen op respectievelijk 4,6 km en 4,2 km afstand van het plangebied. Mogelijke externe werking van het initiatief op deze Natura 2000-gebieden kan optreden door een toename van stikstofdepositie. Hierdoor dient de voorgenomen ontwikkeling ook getoetst te worden aan de Natuurbeschermingswet.

De voorliggende toets geeft inzicht in de voorkomende en de te verwachten beschermde natuurwaarden in het plangebied en de gevolgen van de geplande ontwikkeling op de Flora en Faunawet en de Natuurbeschermingswet. De ligging en begrenzing van het plangebied is weergegeven in respectievelijk figuur 1-1 en 1-2.

Figuur 1-1: Ligging van het plangebied (bron: google.maps.nl).

Figuur 1-2: Plangrens Nieuw Reijerwaard

1.2 Wettelijk kader

De huidige natuurbeschermingswetgeving kent verschillende soorten van bescherming:

- Soortbescherming: soortbescherming wordt gewaarborgd door de Flora- en faunawet. Deze wet beschermt inheemse planten- en diersoorten waarbij onderscheid wordt gemaakt in verschillende beschermingscategorieën. Voor alle activiteiten die een mogelijk effect op de beschermde planten- en diersoorten kunnen hebben is toetsing aan de Flora- en faunawet noodzakelijk. De gemeente Hellevoetsluis heeft deze toetsing reeds uitgevoerd.
- Gebiedsbescherming: wordt gewaarborgd door de Natuurbeschermingswet 1998. Deze wet beschermt de Natura 2000-gebieden en beschermde natuurmonumenten. Voor activiteiten met een mogelijk effect op deze gebieden is toetsing aan de Natuurbeschermingswet noodzakelijk.

Flora- en faunawet

Vanuit de huidige natuurwetgeving is de initiatiefnemer bij ruimtelijke ingrepen verplicht op de hoogte te zijn van de in het plangebied mogelijk voorkomende beschermde natuurwaarden, met als doel dat aan deze waarden zo min mogelijk schade wordt toegebracht. Indien schade aan beschermde soorten niet te voorkomen is, is mogelijk een ontheffing ex. art. 75 van de Flora- en Faunawet noodzakelijk. Sinds 23 februari 2005 is het Vrijstellingsbesluit van kracht. Met dit besluit is geregeld dat voor algemeen voorkomende soorten een vrijstelling geldt bij ruimtelijke ingrepen en geen ontheffing meer aangevraagd hoeft te worden. Wel blijft de algemene zorgplicht van kracht (zie Bijlage 1 voor Wettelijk Kader).

Natuurbeschermingswet 1998 / Natura 2000

Binnen de EU worden de belangrijkste leefgebieden van de meest bedreigde en waardevolle soorten en habitattypen aangewezen als Natura 2000-gebied. Deze Natura 2000-gebieden moeten samen een Europees ecologisch netwerk vormen om de achteruitgang van de biodiversiteit te keren. De juridische basis voor dit netwerk zijn de Europese Vogel- en Habitatrichtlijn, welke in Nederland zijn doorvertaald in de Natuurbeschermingswet 1998 (Nbwet). Per gebied worden voor de soorten en habitattypen instandhoudingsdoelstellingen bepaald. Dit kunnen behouds- of uitbreidings/verbeteringsdoelstellingen zijn. Het is verplicht om plannen en projecten te beoordelen op de gevolgen voor deze

instandhoudingsdoelstellingen. Voor projecten geldt een vergunningplicht als het project een verslechterend of significant verstorend effect kan hebben op een Natura 2000-gebied (art. 19d Nbwet). Bij vaststelling van plannen, zoals een bestemmingsplan, moet het bevoegd gezag rekening houden met de gevolgen van het plan voor Natura 2000-gebieden (art. 19j, Nbwet).

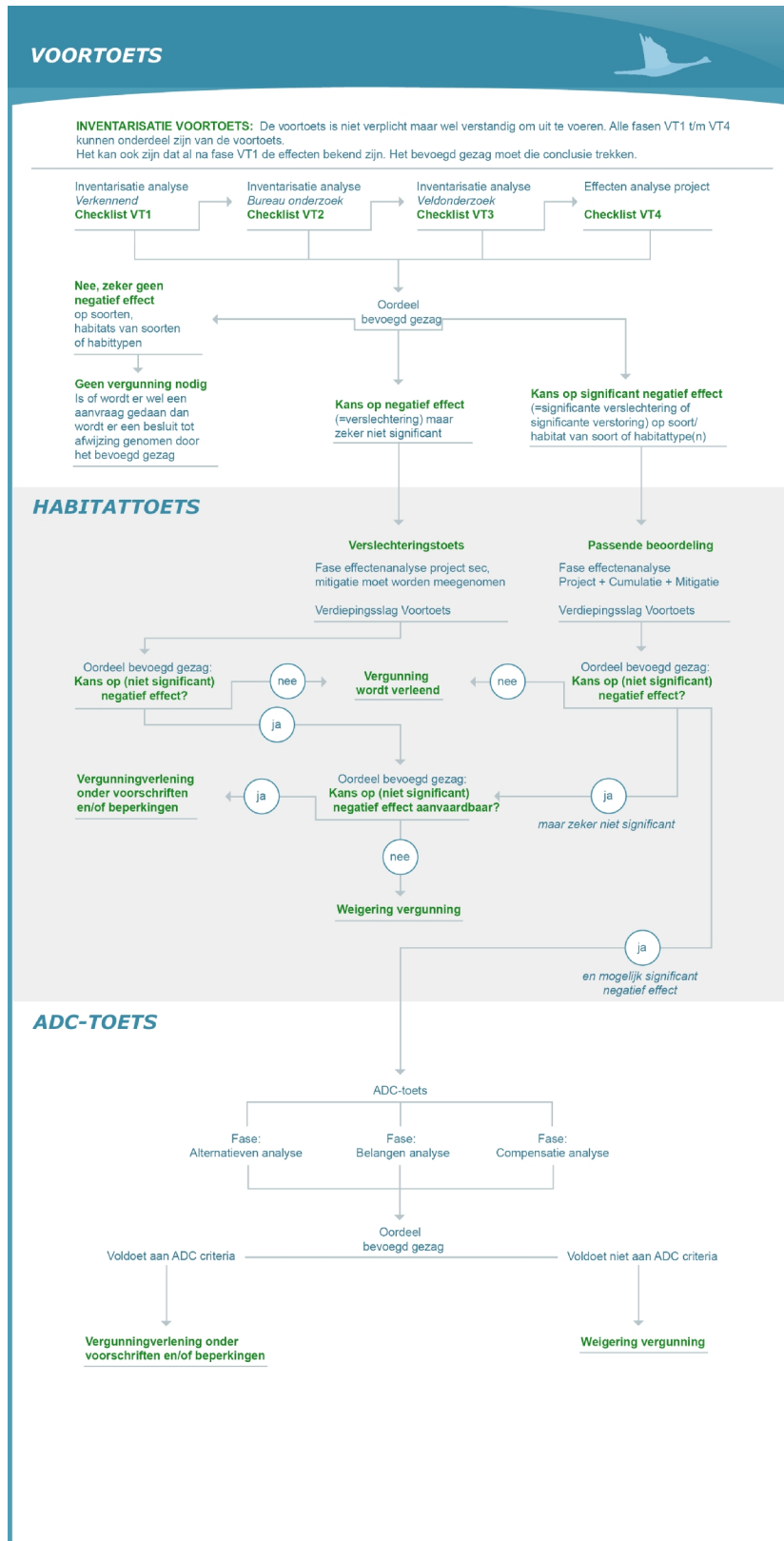
Als het plan in het licht van de instandhoudingsdoelstellingen significante gevolgen kan hebben voor een Natura 2000-gebied, moet een passende beoordeling gemaakt worden. Hierin wordt onderzocht of het plan of project leidt tot aantasting van natuurlijke kenmerken. Als er sprake is van aantasting, kan het plan of project geen doorgang vinden, tenzij de zogenaamde ADC-toets succesvol wordt doorlopen. In deze toets wordt achtereenvolgens bepaald:

1. of er Alternatieven zijn voor het plan of project (die geen of minder gevolgen hebben);
2. of er Dwingende redenen van groot openbaar belang zijn voor het plan of project, denk bijvoorbeeld aan de openbare veiligheid;
3. of er voldoende Compensatie voor de schade aan de natuur getroffen kan worden.

Beschermde natuurmonumenten

Op nationaal niveau zijn gebieden aangewezen als beschermd natuurmonument. Deze aanwijzing heeft plaatsgevonden vanwege de natuurwetenschappelijke betekenis of het natuurschoon van het gebied. Er is een vergunning vereist voor handelingen die 'schadelijk kunnen zijn voor het natuurschoon, voor de natuurwetenschappelijke betekenis van het beschermd natuurmonument of voor dieren of planten in het beschermd natuurmonument of die het beschermd natuurmonument ontsieren' (art. 16 Nbwet).

Voor handelingen die gevolgen kunnen hebben voor een beschermd natuurmonument hoeft geen passende beoordeling te worden verricht. Indien de handeling gevolgen voor het gebied heeft, hoeft er geen alternatieventoets plaats te vinden. Ook is het doorgaan van de handeling niet afhankelijk van de aanwezigheid van een dwingende reden van groot openbaar belang of het treffen van compensatiemaatregelen.

Figuur 1-3: Toetsingschema Natuurbeschermingswet (steunpunt Natura 2000).

Als een beschermd natuurmonument is gelegen in een Natura 2000-gebied, dan vervalt de status van ‘beschermd natuurmonument’ en worden de doelstellingen voor het behoud, herstel en de ontwikkeling van het natuurschoon of de natuurwetenschappelijke betekenis van het gebied van rechtswege als nationale instandhoudingsdoelstellingen voor het Natura 2000-gebied aangemerkt. Voor de nationale doelstellingen geldt hetzelfde beschermingsregime als voor beschermde natuurmonumenten die buiten Natura 2000-gebieden zijn gelegen. Dit is dus een ander beschermingsregime dan dat voor de Natura 2000-instandhoudingsdoelstellingen.

Voortoets

De voortoets verkent of de activiteiten waarin het bestemmingsplan voorziet mogelijke negatieve effecten kunnen hebben voor de instandhoudingsdoelstellingen van een Natura 2000-gebied. Een voortoets kan drie mogelijke uitkomsten geven (zie ook figuur 1-3):

1. Negatieve effecten kunnen worden uitgesloten. Verdere toetsing is niet nodig.
2. Negatieve effecten kunnen niet worden uitgesloten, maar leiden niet tot een significante aantasting van de instandhoudingsdoelstellingen van het Natura 2000-gebied. In dit geval kan in overleg met de provincie worden besloten om een “verslechteringstoets” uit te voeren.
3. De ontwikkeling leidt tot negatieve effecten, welke kunnen leiden tot significante aantasting van de instandhoudingsdoelstellingen van het Natura 2000-gebied. In dit geval is het noodzakelijk om een “passende beoordeling” uit te voeren. In een passende beoordeling wordt meer in detail de kans op een significant effect beoordeeld.

1.3 Doel

Het doel van voorliggende toetsing is het opsporen van strijdigheden van de voorgenomen ontwikkeling met de Flora- en faunawet en het bepalen of de aanvraag van een ontheffing noodzakelijk is. Daarnaast worden de gevolgen van de ontwikkeling voor de Natuurbeschermingswet (Voortoets) in beeld gebracht.

1.4 Werkwijze

Om eventuele strijdigheden met de Flora- en faunawet en de gevolgen voor de Natuurbeschermingswet op te sporen dienen de volgende vragen te worden beantwoord:

1. Welke wettelijk beschermde soorten komen in het plangebied voor? Welke status hebben deze soorten?
2. Welke invloed heeft de geplande ontwikkeling op de (strikt) beschermde soorten in het plangebied?
3. Door welke maatregelen kunnen negatieve effecten op beschermde soorten worden voorkomen of verzacht?
4. Indien de duurzame staat van instandhouding van strikt beschermde soorten in gevaar komt, welk vervolgotraject dient dan doorlopen te worden?
5. Voor welke beschermde soorten moet een ontheffing aangevraagd worden?
6. Welke invloed heeft de geplande ontwikkeling op de Natuurbeschermingswet?

Om bovenstaande vragen te beantwoorden zijn de volgende stappen doorlopen:

Stap 1. Bureaustudie

Vooraf aan de toetsing zijn de verspreidingsgegevens van wettelijk beschermde soorten opgevraagd bij de Nationale Databank Flora en Fauna. Op basis van deze gegevens is nagegaan welke wettelijke beschermde planten- en/of diersoorten er in het plangebied voorkomen.

Stap 2. Terreinbezoek

Na het bureauonderzoek is een terreinbezoek aan het plangebied en de omgeving uitgevoerd. Hierbij is, op basis van de gegevens van de bureaustudie beoordeeld voor welke soorten het plangebied daadwerkelijk een geschikte habitat biedt en daarmee welke soorten er daadwerkelijk voor kunnen komen.

Stap 3. Effectenonderzoek

Op basis van de beschrijving van de voorgenomen maatregelen en de verzamelde gegevens van stap 1 en 2 zijn de (mogelijke) effecten (vernietiging, ruimtebeslag, verstoring, versnippering) op de verwachte beschermde soorten en het Natura 2000-gebied. Voor de verwachte negatieve effecten op de beschermde soorten worden mitigerende maatregelen voorgesteld.

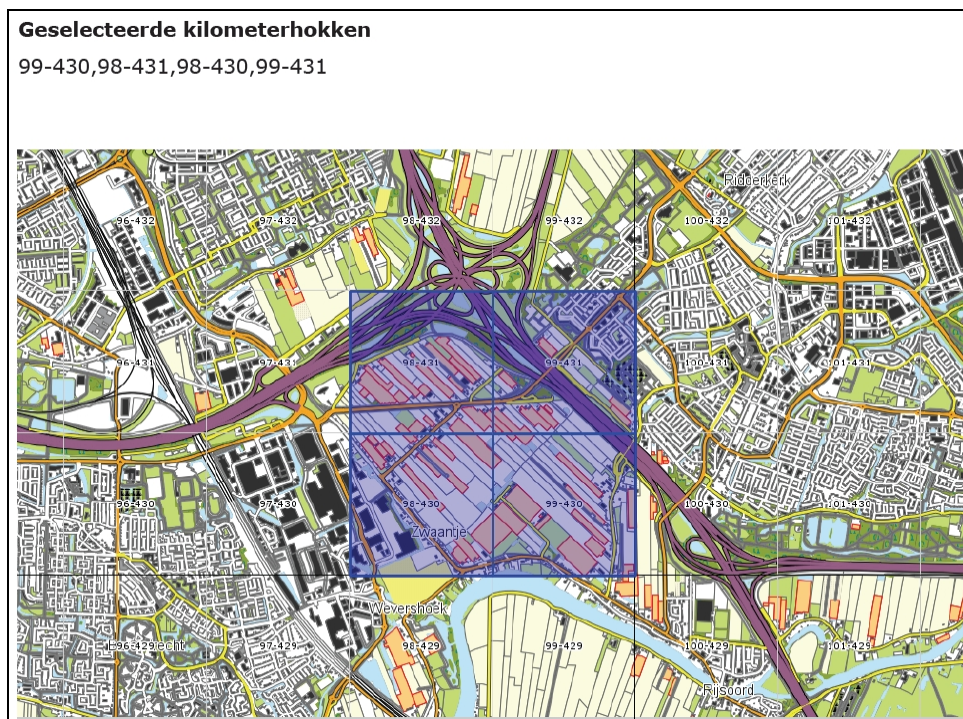
Stap 4. Conclusies en advies met betrekking tot de ontheffingsaanvraag

Op basis van stap 1 tot en met 3 zijn conclusies getrokken met betrekking tot eventuele overtredingen van verbodsbepalingen zoals genoemd in de Flora- en faunawet art. 75 en effecten op het Natura 2000-gebied. In het rapport worden aanbevelingen gedaan voor te nemen vervolgstappen.

2 Gebiedsbeschrijving

2.1 Bureaustudie natuurwaarden

Om een inschatting te maken van de soortgroepen en specifieke soorten die in en rond het plangebied voorkomen, zijn de verspreidingsgegevens van de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFB) opgevraagd voor de vier telgebieden waarbinnen het plangebied ligt. De kilometerhokken zijn weergegeven in figuur 2-1.

Figuur 2-1: Ligging van de kilometerhokken in het plangebied.

Daarnaast is de landelijke databank voor natuurwaarnemingen telmee.nl geraadpleegd. [Telmee.nl](http://telmee.nl) is het invoerportaal van de landelijke Particuliere Gegevensbeherende Organisaties (PGO's). Er kan informatie over diverse soortgroepen tot op kilometerhokniveau worden verkregen.

Het voorkomen van wettelijk beschermde soorten in een uurhok of kilometerhok betekent niet dat deze soorten zich in of in de directe omgeving van het plangebied bevinden. Het plangebied omvat slechts een (klein) deel van het kilometerhok en daarmee ook een beperkt aantal verschillende biotopen en habitats. Met behulp van het terreinbezoek is nagegaan welke dit zijn. Hierdoor kan meer duidelijkheid gegeven worden over de voorkomende dan wel verwachte soorten in het plangebied.

In tabel 2-1 zijn alle soorten weergegeven die in de vier kilometerhokken voorkomen. De cursief gedrukte soorten zijn waargenomen bij [Telmee.nl](http://telmee.nl), de overige soorten komen uit het databestand van de NDFB.

Tabel 2-1: Aanwezige soorten in de kilometerhokken.

Soort	Tabel ff-wet	Rode Lijst
Vaatplanten		
Gewone Vogelmelk	Tabel 1	-
Brede/Duinwespenorchis	Tabel 2	-
Zwanenbloem	Tabel 1	-
Gele Kornoelje	-	ja
Zoogdieren		
<i>Egel</i>	Tabel 1	-
<i>Huisspitsmuis</i>	Tabel 1	-
<i>Vos</i>	Tabel 1	-
<i>Hermelijn</i>	Tabel 1	-
<i>Wezel</i>	Tabel 1	-
<i>Bunzing</i>	Tabel 1	-
Haas	Tabel 1	-
Konijn	Tabel 1	-
<i>Dwergmuis</i>	Tabel 1	-
<i>Huismuis</i>	Tabel 1	-
<i>Rosse woelmuis</i>	Tabel 1	-
Mol	Tabel 1	-
Vleermuizen		
<i>Laatvlieger</i>	Tabel 3	-
<i>Watervleermuis</i>	Tabel 3	-
<i>Rosse vleermuis</i>	Tabel 3	-
Ruige dwergvleermuis	Tabel 3	-
Gewone dwergvleermuis	Tabel 3	-
Amfibieën		
Gewone pad	Tabel 1	-
<i>Kleine watersalamander</i>	Tabel 1	-
<i>Europese meerkikker</i>	Tabel 1	-
<i>Bruine kikker</i>	Tabel 1	-
Insecten		
glassnijder	-	ja
vroege glazenmaker	-	ja
Vogels		
	Jaarrond beschermd	categorie 5
	Buizerd	Blauwe reiger
	Boomvalk	Boomkruiper
	Gierzwaluw	Bosuil
	Huismus	Boerenzwaluw
	Havik	Ekster
	Kerkuil	Gekraagde roodstaart
	Ooievaar	Grote bonte specht
	Ransuil	Groene specht
	Slechtvalk	Grauwe vliegenvanger
	Roek	Huiszwaluw
	Sperwer	IJsvogel
	Wespendief	Koolmees
		Pimpelmees
		Spreeuw
		Torenvalk
		Tapuit
		Zwarte kraai
		Zwarte roodstaart

Aanvullende gegevens over het mogelijk voorkomen van beschermde soorten is verkregen uit verschillende verspreidingsatlassen. Het betreft hier gegevens van de soortgroepen broedvogels (SOVON, 2002), zoogdieren (VZZ), zoogdieratlas.nl, libellen (Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie, 2002), dagvlinders (Bos et al., 2006), reptielen en amfibieën (www.RAVON.nl) en insecten (www.Naturalis.nl\EIS).

Op basis van de verspreidingsgegevens van een soort, in combinatie met kennis van de terreingeschiktheid voor deze soorten, is nagegaan of deze soorten mogelijk in het plangebied of de omgeving kunnen voorkomen. De resultaten zijn opgenomen in tabel 2-1 (zie § 2.3).

2.2 Ligging Natura 2000-gebieden

De Natura 2000-gebieden Boezems Kinderdijk en Oude Maas liggen op respectievelijk 4,6 km en 4,2 km afstand van het centrum van het plangebied (zie figuur 2-2).

Figuur 2-2: Ligging van de Natura 2000-gebieden ten opzichte van het plangebied.

2.3 Terreinbezoek

Het plangebied is op 22 november 2011 bezocht. Op basis van de bureaustudie en de aangetroffen biotopen is een beeld verkregen van het voorkomen van (strikst) beschermde soorten. In deze paragraaf wordt aangegeven wat de bevindingen zijn per aangetroffen biotoop in het plangebied.

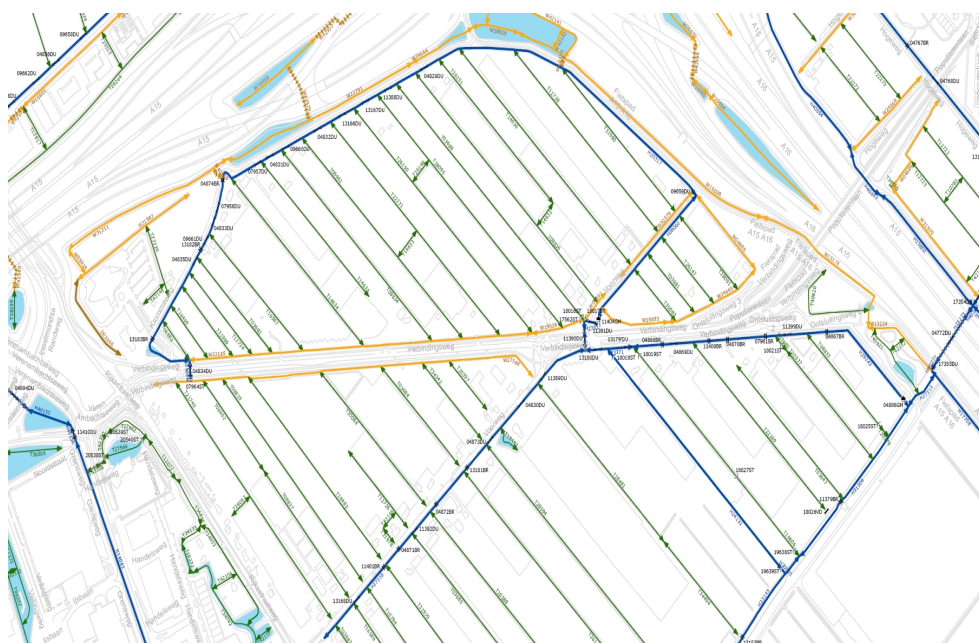
Het plangebied bestaat uit een open agrarisch landschap met weilanden, akkers en kassen. Het landschap wordt doorsneden door enkele wegen en watergangen. Langs de wegen liggen woningen, boerderijen met erven en enkele bedrijven.

In het plangebied zijn de volgende biotopen aangetroffen:

- Watergangen;
- Bermen;
- Bomenlanen;
- Landbouwgronden / kwekerijen en weilanden;
- Ruigtes;
- Woningen / bedrijven/ Boerderijen met erven en tuinen.

Watergangen

De aanwezige watergangen in het plangebied dienen als afwatering- of ontwateringssloten van de polder. De watergangen zijn weergegeven in figuur 2-3. De groene watergangen zijn de afwateringssloten. De hoofdwatergang is aangegeven met donkerblauw.

Figuur 2-3: Ligging van de watergangen in het plangebied (bron: kaart 42 legger Hollandse Delta).

De hoofdwatergang is circa 3 tot 5 meter breed. De oevers zijn vrij steil en hebben aan de noordzijde een lage houten beschoeiing. De oevervegetatie bestaat uit riet- en ruigtevegetatie. De rietvegetatie is van zo'n kleine omvang dat het niet geschikt is als broedbiotoop voor algemene riet- en ruigte vogels, zoals kleine karekiet en rietgors. In de watergang waren tijdens het terreinbezoek kuifeenden aanwezig (zie foto 1). Tijdens het terreinbezoek is de watergang met een steeknet bevestigd. Hierbij is de driedoornige en tiendoornige stekelbaars waargenomen. Tevens biedt de watergang een geschikt leefgebied voor algemene vissoorten zoals baars, kolblei, blankvoorn, brasem en snoek. De (strikt) beschermde soorten bittervoorn en kleine modderkruiper wordt in deze watergang niet verwacht. Bittervoorns komen voor in stilstaand of langzaam stromend water van 40 tot 50 cm diep, dat vaak ook wat begroeid is. De watergang voldoet niet aan deze eisen. Beide soorten zijn ook niet gemeld in de database van de NDFF.

Foto 1 & 2: De hoofdwatergang ter hoogte van Krommeweg.

Langs de landbouwgronden en kwekerijen lopen smalle ondiepe watergangen met zeer steile oevers. Het grootste gedeelte van de watergangen is watervoerend, een enkele droogvallend. De oevervegetatie is beperkt (riet en gele lisdodde) gezien de geringe afmeting van de watergangen. De watergangen zijn, doordat ze langs de landbouwgronden lopen, zeer voedselrijk. Indicator hiervoor is de begroeiing (en soms complete bedekking) van bultkroos die voornamelijk voorkomt in zeer voedselrijk water. Tijdens het terreinbezoek zijn de watergangen steekproefgewijs met een steeknet bevestigd. Hierbij zijn geen beschermde vissoorten aangetroffen en worden op basis van het biotoop ook niet verwacht.

Enkele watergangen vormen een geschikt leefgebied voor kikkers en padden. Amfibieën leven in november in hun winterbiotoop (onder de grond/hout/ruigte/struweel) waardoor deze niet waarneembaar zijn in het veld. Gezien de geschiktheid van de watergangen worden de gewone pad, bastaardkikker en de bruine kikker in het plangebied verwacht. De watergangen vormen geen geschikt leefgebied voor de kamsalamander.

Foto 3 & 4: Watergangen langs de landbouwgebieden in het plangebied.

Bermen

De bermen in het plangebied zijn over het algemeen floristisch weinig interessant door de hoge voedselrijkdom van het plangebied. In de bermen komen algemeen voorkomende soorten voor zoals onder andere margriet, rode klaver, ridderzuring, robertskruid, duizendknoop, heermoes, fluitkruid, braam, boterbloem, duizendblad, paardenbloem, brandnetel, dovenetel, boerenwormkruid. In de databank van de NDFF zijn waarnemingen gedaan van de beschermde soorten gewone vogelmelk, brede/duinwespenorchis, zwanenbloem, gele kornoelje en tongvaren. Uit de analyse van de exacte standplaatsen van deze beschermde plantensoorten blijkt dat de Brede/duinwespenorchis, en zwanenbloem niet zijn waargenomen binnen de grenzen van het plangebied. Bij de gewone vogelmelk en gele kornoelje zijn geen exacte datapunten weergegeven. De gewone vogelmelk is een soort die voorkomt op een vochtige ondergrond, bijvoorbeeld langs oevers van sloten of in de schaduw van bomen, op vrij open plaatsen op matig voedselrijke, losse grond. Gezien de hoge voedselrijkdom en het intensieve beheer in het plangebied is het niet aannemelijk dat de soort in het plangebied voorkomt.

De gele kornoelje is een zeldzame boom die op alle grondsoorten voor kan komen. Tijdens het (eenmalige) terreinbezoek is de boom niet waargenomen in het plangebied. De boom is echter niet beschermd in het kader van de Flora en faunawet (alleen vermelding op de rode lijst) waardoor de soort geen belemmering vormt voor de voorgenomen ontwikkeling.

Bomenlanen

In het plangebied komen verschillende bomenlanen voor. De lanen bestaan uit verschillende boomsoorten: essen (Rijksstraatweg), wilgen, populieren en esdoorn (verbindingsweg). In de aanwezige bomen langs de Rijksstraatweg zijn enkele holen/spechtgaten waargenomen. Deze holen vormen een geschikt broedbiotoop voor holenbroeders o.a. koolmees, spreeuw, gekraagde roodstaart, pimpelmees, holenduif, bonte vliegenvanger, grote bonte specht en groene specht (rode lijst: kwetsbaar). Van de groene specht zijn tien waarnemingen gedaan langs de Rijksstraatweg, één bij de verbindingsweg en één bij de Krommeweg (NDFF). Verder worden in de aanwezige bomen ook nesten van onder andere ekster, houtduif en zwarte kraai verwacht.

Voor vleermuizen vormen de aanwezige spechtgaten een mogelijke verblijfplaats. De boombewonende vleermuissoorten die in het plangebied voor kunnen komen zijn de rosse vleermuis, watervleermuis, gewone dwergvleermuis en de ruige dwergvleermuis (bron: waarneming.nl). De aanwezige lanen vormen potentiële vliegroutes voor vleermuizen. Vleermuizen vliegen via (een netwerk) van vliegroutes naar hun foerageergebieden. Hierbij gebruiken ze verbindende landschapsstructuren of lijnvormige landschapselementen zoals heggen, lanen en wateren. De gewone dwergvleermuis, ruige dwergvleermuis en de watervleermuis zijn soorten die sterk gebonden zijn aan lijnvormige landschapselementen. Het plangebied vormt een geschikt leefgebied voor vleermuizen. In de databank van de NDFF zijn waarnemingen van vleermuizen opgenomen. Hierdoor kan er vanuit worden gegaan dat in het plangebied vleermuizen voorkomen.

Foto 5 & 6: Bomenlanen in het plangebied.

In figuur 2-4 is een overzicht opgenomen welke vleermuissoorten van welke landschapselementen gebruik maken.

	Status	Licht jacht	Licht route	Verblijfplaats		Afstanden	Vliegroutes		Jachtgebied
Baardvleermuis	Z					1-10 km ••			
Watervleermuis	A					1-20 km ••••			
Meervleermuis	Z					1-30 km •••••			
Franjestaart	Z					1-10 km ••			
Ingekorven vleermuis	ZZ					1-10 km ••			
Gewone dwergvleermuis	A					1-15 km •••			
Ruige dwergvleermuis	VA					1-20 km ••••			
Rosse vleermuis	VA					1-40 km •••••••			
Laatvlieger	A					1-20 km ••••			
Tweekleurige vleermuis	ZZ					1-30 km •••••			
Grootoorvleermuis	VA					0-5 km •			
Grijze grootoorvleermuis	ZZ					0-5 km •			

Figuur 2-4: Schematische weergave van de 12 meest voorkomende Nederlandse vleermuissoorten en hun landschapsgebruik. A = algemeen, VA = vrij algemeen, Z = zeldzaam, ZZ = zeer zeldzaam. Verder wordt per soort aangegeven of ze gevoelig zijn voor licht, waar ze hun verblijfplaats hebben en wat hun home-range is, uit welke elementen hun vliegroute bestaat en hoe aan welke type jachtgebied ze een voorkeur hebben (Bron:VZZ.nl).

Landbouwgronden, akkers, kwekerijen en weilanden

Het plangebied wordt gekenmerkt door de aanwezige intensieve landbouwgronden. Over het algemeen genomen worden de weilanden gekenmerkt door een structuur- en soortenarm raagrassland. Het grasland is door de voedselrijkdom floristisch weinig interessant (ridderzuring, akkerdistel, witbol en brandnetel). Voor algemeen voorkomende muizen en spitsmuizen, zoals veldmuis, huisspitsmuis en tweekleurige bosspitsmuis, is dit grasland een geschikt biotoop. Daarnaast kunnen soorten als haas (waargenomen), konijn, mol (molshoop waargenomen), vos, wezel, bunzing en hermelijn in dit biotoop aanwezig zijn. De wat ruigere gras- en weilanden vormen een geschikt broedbiotoop voor weidevogels. Tijdens het terreinbezoek zijn de blauwe reiger, spreeuw, zwarte kraai, wilde eend, kuifeend, houtduif, koolmees, meerkoet, fuut en zwaan waargenomen.

Foto 7 & 8: Landbouwgronden in het plangebied.

Ruigtes

In het plangebied komen enkele ruigtes voor (o.a. ten noorden van de Krommeweg). De aanwezige vegetatie bestaat onder andere uit hazelaar, berk, eik, braam, klimop, brandnetel en populier. Dit vormt een geschikt broedbiotoop voor struweelvogels, soorten die waargenomen zijn o.a. roodborst, houtduif, merel, en winterkoning. Er zijn geen strikt beschermde soorten aangetroffen. De ruigtes zijn geschikt voor kleine zoogdieren, zoals konijn, egel, bunzing, hermelijn en wezel. In de ondergroei van het struweel kunnen algemeen voorkomende muizen en spitsmuizen worden verwacht. Het gaat hierbij naar verwachting vooral om de algemene bosmuis (overal waar dekking aanwezig is), dwergspitsmuis (struweel), huisspitsmuis (ruigte vegetatie) en rosse woelmuis (o.a. dicht struik- en/of kruidlaag). Daarnaast is het struweel een geschikt landbiotoop voor de gewone pad en bruine kikker.

Foto 9: Ruigte ten noorden van de Krommeweg.

Woningen/ bedrijven en boerderijen met erven en tuinen

In het plangebied komen enkele boerderijen, bedrijven en vrijstaande huizen voor. Deze bebouwing met de daaromheen liggende erven en tuinen vormen een geschikt leefgebied voor struweelbroeders en vogels die hun nest in of op gebouwen maken. Soorten die tijdens het terreinbezoek zijn waargenomen zijn o.a. kauw, zwarte kraai, ekster, koolmees, witte kwikstaart en vink. De bebouwing vormt ook een geschikte verblijfplaats voor gebouwbewonende vlermuizen zoals de laatvlieger en gewone dwergvleermuis.

Jaarrond beschermde soorten

Uit de bureaustudie komt naar voren dat verschillende soorten met jaarrond beschermde nesten in en nabij het plangebied zijn waargenomen. Tijdens het terreinbezoek is beoordeeld voor welke soorten het plangebied een potentieel leefgebied vormt.

Buizerd

In de omgeving van het plangebied zijn vele buizerdwaarnemingen gedaan. De buizerd maakt zijn nest in een hoge boom, vaak een lariks of grove den. Het foerageergebied is zeer divers: bossen, open plekken, weiden en akkers. Het plangebied biedt een geschikt foerageergebied voor de buizerd.

Boomvalk

Open gebieden met veel variatie en een ruime hoeveelheid prooidieren, omgeven door bos of bosjes, vormen het leefgebied van boomvalken. Het plangebied voldoet aan deze eisen (struweel, ruigte, bomenlanen) en genoeg opengebieden om te jagen. Het is hierdoor aannemelijk dat de boomvalk het plangebied als foerageergebied gebruikt.

Gierzwaluw

Gierzwaluwen broeden in gebouwen. Gierzwaluwen zoeken al hun voedsel in de lucht; ze zijn gespecialiseerd in het vangen van insecten in volle vlucht. In de nabijheid van het plangebied zijn twee waarnemingen van de gierzwaluw bekend. Aangezien de soorten in gebouwen broedt is het niet uit te sluiten dat de soort in het plangebied voorkomt.

Havik

De havik is een standvogel, eenmaal ergens gevestigd verlaten ze hun territorium hun leven lang niet meer zonder hele goede reden. De havik is een typische bosvogel maar maakt ook gebruik van (half) open gebieden om te jagen. Haviken maken een groot nest van takken hoog in een boom. Het foerageergebied van een havik is honderden hectaren groot. Haviken komen dus niet in grote dichtheden voor. Het plangebied kan mogelijk deel uitmaken van het leefgebied van de havik. De havik jaagt op vogels (jonge spreeuwen die uitvliegen), konijnen en andere kleine zoogdieren. Deze prooidieren zijn in het plangebied aanwezig.

Kerkuil

De kerkuil is een kenmerkende soort van het agrarisch landschap en heeft, in vergelijking met de steenuil, meer voorkeur voor opener gebieden. Kerkuilen zijn trouw aan hun nestplaats. Veruit het meest favoriete prooidier van de kerkuil is de veldmuis. Deze komen talrijk voor in korte, ruige vegetaties. Ook andere muizensoorten staan op het menu. Er wordt vooral gejaagd in het open veld, bij voorkeur op plaatsen waar akkers en graslanden worden afgewisseld met kruidenrijke akkerranden, houtwallen of brede bermen. Als nestplaats worden altijd donkere plaatsen gebruikt. In Nederland zijn dit vrijwel uitsluitend ruimtes in gebouwen, zoals boerderijen, schuren, open loodsen en (kerk)torens. Bijna alle kerkuilen broeden tegenwoordig in speciaal aangebrachte nestkasten, die een veilige en rustige nestplaats bieden. Ook buiten het broedseizoen maakt de kerkuil graag gebruik van deze nestkast. Het plangebied is slechts matig geschikt als foerageergebied voor de kerkuil. Een geschikte nestplaats is niet aannemelijk.

Sperwer

De sperwer is een bosvogel, maar wordt de laatste jaren steeds vaker in de buurt van dorpen en steden waargenomen. Ze foerageren op kleine zangvogels, lijsters en duiven. Het plangebied kan door de aanwezigheid van veel (kleine) vogels onderdeel uitmaken van het foerageergebied van de sperwer. Een nestlocatie binnen de grenzen van het plangebied is niet aannemelijk door de afwezigheid van bossen.

Huismus en ooievaar

Naast de roofvogels komen ook de huismus en de ooievaar in (de buurt van) het plangebied voor. De nesten van beide soorten zijn jaarrond beschermd. De huismus is met name aangetroffen op de boerderijen, erven, tuinen en schuren. Dit biotoop biedt een zeer geschikt broedbiotoop voor deze soort en het is daardoor zeer aannemelijk dat er nestlocaties van deze soort in het plangebied voorkomen. De ooievaar is tijdens het terreinbezoek niet waargenomen, maar wordt wel enkele malen vermeld op waarneming.nl. Het plangebied is met name geschikt als foerageergebied (kikkers, muizen, mollen en insecten). Een nest is tijdens het terreinbezoek niet waargenomen (mogelijk op palen nabij de bebouwing).

Ransuil

Alle waarnemingen vanuit de NDFF databank van de ransuil zijn vanuit het nabij liggende Reyerpark. Het leefgebied van de ransuil bestaat uit open gebieden met voldoende landschapselementen als bosjes, houtwallen en dichte hagen. De ransuil eet hoofdzakelijk (veld)muizen. In tijden van muizenschaarste schakelen veel ransuilen over op het eten van kleine vogels. Gezien de beperkte waarnemingen en het suboptimale leefgebied is het niet aannemelijk dat de ransuil een nest heeft in het plangebied.

Slechtvalk

Het leefgebied van de slechtvalk is zeer divers: duinen, graslanden, heide, kust, stedelijk gebied. De slechtvalk jaagt op vogels die in de lucht worden gevangen. In het plangebied is de slechtvalk meerdere malen waargenomen. Onder andere nabij de verbindingsweg. Het is hierdoor aannemelijk dat de soort in het plangebied voorkomt.

Roek

Roeken zijn echte koloniebroeders. De slordige nesten worden in de toppen van hoge bomen gebouwd. Een roekenkolonie kan soms wel uit duizend nesten bestaan, hoewel de meeste kolonies toch beduidend kleiner zijn. De kolonies bevinden zich meestal in de buurt van graslanden, al waar ze hun voedsel zoeken. Vooral in de oostelijke helft van Nederland komen veel roeken voor. Ze broeden graag in vrijstaande opgaande groepen bomen. Vooral populieren zijn geliefd. Tijdens het terreinbezoek is geen kolonie waargenomen. Wel enkele individuen langs de kromme weg en in de aangrenzende weilanden.

Wespendief

Uit nadere analyse van de NDFF data blijkt dat de wespendief niet in het plangebied voorkomt.

Om uit te sluiten welke vogelsoorten daadwerkelijk een vaste verblijfplaats hebben binnen de grenzen van het plangebied dient aanvullend onderzoek uitgevoerd te worden naar de volgende soorten: buizerd, boomvalk, gierzwaluw, huismus, ooievaar, slechtvalk en roek.

2.4 Waargenomen en te verwachten beschermde soorten

Op basis van de gegevens van de bureaustudie en het terreinbezoek is een inschatting gemaakt van de verwachte beschermde soorten en de soorten die daadwerkelijk zijn waargenomen tijdens het terreinbezoek. Deze soorten en het beschermingsregime zijn opgenomen in tabel 2-1.

Tabel 2-2: Beschermde soorten in het plangebied (bron: literatuur + terreinbezoek).

Soort		Beschermingsstatus		
Nederlandse naam	Wetenschappelijke naam	Flora- en faunawet	Habitatrichtlijn Bijlage II/IV;	Rode lijst (nov. 2004)
Zoogdieren				
Veldmuis	<i>Microtus arvalis</i>	X1	-	-
Huisspitsmuis	<i>Crocidura russula</i>	X1	-	-
Tweekleurige bosspitsmuis	<i>Sorex coronatus</i>	X1	-	-
Rosse woelmuis	<i>Myodes glareolus</i>	X1	-	-
Bosmuis	<i>Apodemus sylvaticus</i>	X1	-	-
Dwergspitsmuis	<i>Sorex minutus</i>	X1	-	-
Egel	<i>Erinaceus europeus</i>	X1	-	-
Vos	<i>Vulpes vulpes</i>	X1	-	-
Hermelijn	<i>Mustela erminea</i>	X1	-	-
Wezel	<i>Mustela nivalis</i>	X1	-	-
Bunzing	<i>Mustela putorius</i>	X1	-	-
Konijn	<i>Oryctolagus cuniculus</i>	X1	-	-
Haas	<i>Lepus europaeus</i>	X1	-	-
Mol	<i>Talpa europea</i>	X1	-	-
Watervleermuis	<i>Myotis daubentonii</i>	X3	Bijlage IV, HR	-
Gewone dwergvleermuis	<i>Pipistrellus pipistrellus</i>	X3	Bijlage IV, HR	-
Ruige dwergvleermuis	<i>Pipistrellus nathusii</i>	X3	Bijlage IV, HR	-
Rosse vleermuis	<i>Nyctalus lasiopterus</i>	X3	Bijlage IV, HR	-
Amfibieën				
Gewone pad	<i>Bufo bufo</i>	X1	-	-
Bastaardkikker	<i>Pelophylax kl. esculentus</i>	X1	-	-
Bruine kikker	<i>Rana temporaria</i>	X1	-	-
Vogels				
Groene specht	<i>Picus viridis</i>	-	-	KW
Buizerd	<i>Buteo buteo</i>	Jr	-	-

Soort		Beschermingsstatus		
Nederlandse naam	Wetenschappelijke naam	Flora- en faunawet	Habitatrichtlijn Bijlage II/IV;	Rode lijst (nov. 2004)
Boomvalk	Falco subbuteo	Jr	-	KW
Gierzwaluw	Apus apus	Jr	-	-
Huismus	Passer domesticus	Jr	-	-
Ooievaar	Ciconia ciconia	Jr	-	-
Slechtvalk	Peregrine Falcon	Jr	-	-
Roek	Corvus frugilegus	Jr	-	-

Verklaring afkortingen in kolommen:

X = soort is beschermd krachtens de Flora- en faunawet
beschermingsregime AMvB art.75

1 = soort tabel 1
2 = soort tabel 2
3 = soort tabel 3
Jr = Nest jaarrond beschermd

HR = Habitatrichtlijn
KW = Kwetsbaar
BE = Bedreigd
VZ = Vrij zeldzaam
GE = Gevoelig

Uit de resultaten van de bureaustudie en het terreinbezoek blijkt dat in het plangebied (strikt) beschermde soorten voor kunnen komen en soorten van de Rode Lijst (zie tabel 2-1) Het gaat hier om soorten die algemeen voorkomen in Nederland, vogels waarvan de nesten jaarrond beschermd zijn en enkele strikt beschermde soorten (vleermuizen).

Algemene soorten

Sinds 23 februari 2005 is het Vrijstellingbesluit bij artikel 75 Flora- en faunawet van kracht. Voor de algemene soorten van Tabel 1, te weten: rosse woelmuis, bosmuis, dwergspitsmuis, bastaardkikker, gewone pad, bruine kikker, veldmuis, huisspitsmuis, tweekleurige bosspitsmuis, egel, vos, hermelijn, wezel, bunzing, konijn, haas, mol geldt sindsdien een vrijstelling voor artikelen 8 t/m 12 van de Flora- en faunawet. Aan deze vrijstelling zijn geen aanvullende eisen gesteld, mits de zorgplicht in acht wordt genomen.

Strikt beschermde soorten

Voor strikt beschermde soorten van Bijlage IV van de Habitatrichtlijn en Bijlage 1 AMvB art.75 Flora- en faunawet - Tabel 3: gewone- en ruige dwergvleermuis, rosse vleermuis en watervleermuis geldt voor ruimtelijke ontwikkeling en inrichting geen vrijstelling. Ook niet op basis van een gedragscode. Voor deze soorten is een ontheffing nodig indien verbodsbepalingen worden overtreden. Voor bovengenoemde soorten uit Bijlage IV van de Habitatrichtlijn geldt dat voor een ruimtelijke ingreep alleen ontheffing kan worden verleend indien deze wordt aangevraagd op grond van een wettelijk belang uit de Habitatrichtlijn. Dit zijn:

- Bescherming van flora en fauna (b);
- Volksgezondheid of openbare veiligheid (d);
- Dwingende reden van groot openbaar belang, met inbegrip van redenen van sociale of economische aard, en voor het milieu wezenlijke gunstige effecten (e).

Indien de werkzaamheden effect hebben op de bovengenoemde soorten uit Tabel 3 is een ontheffing nodig. De ontheffingsaanvraag voor deze soorten wordt getoetst aan vier criteria (zware toets):

1. In welke mate wordt de functionaliteit van de voortplantings- en/of vaste rust- en verblijfplaats aangetast door de werkzaamheden?
2. Is er een wettelijk belang?
3. Is er andere bevredigende oplossing/alternatief?
4. Komt de gunstige staat van instandhouding niet in het geding?

De criteria staan naast elkaar en niet na elkaar (aan alle vier moet voldaan zijn).

Voor het verontrusten en verlies van leefgebied van strikt beschermde soorten kan een aanvullend compensatieplan noodzakelijk zijn, waarin in detail mitigerende en compenserende maatregelen worden uitgewerkt.

Vogels zijn niet opgenomen in Tabel 1 t/m 3 van de Flora- en faunawet; alle vogels zijn in Nederland beschermd. Werkzaamheden of gebruik van ruimte waarbij vogels worden gedood of verontrust, of waardoor hun nesten of vaste rust- of verblijfplaatsen worden verstoord zijn verboden.

Tijdens werkzaamheden dient rekening te worden gehouden met het broedseizoen. Hiervoor is geen standaardperiode, het gaat erom of er een broedgeval is. Verblijfplaatsen van vogels die hun verblijfplaats het hele jaar gebruiken, zijn jaarrond beschermd. Slechts een beperkt aantal soorten bewoont het nest permanent of keer elk jaar terug naar hetzelfde nest. Deze soorten staan vermeld in categorie 1 t/m 4 van de 'Aangepaste lijst van jaarrond beschermde vogelnesten' (Ministerie van LNV, 2009). De soorten waarvan mogelijk een nest in het plangebied aanwezig is, zijn: buizerd, boomvalk, gierzwaluw, huismus, ooievaar, slechtvalk en roek. Indien de werkzaamheden effect hebben op deze soorten is een ontheffing nodig. Voor vogels kan alleen een ontheffing worden verleend op grond van een wettelijk belang uit de Vogelrichtlijn. Dit zijn:

- Bescherming van flora en fauna (b);
- Veiligheid van het luchtverkeer (c);
- Volksgezondheid of openbare veiligheid (d).

De meeste vogels maken elk broedseizoen een nieuw nest of zijn in staat om een nieuw nest te maken. Deze vogelnesten voor eenmalig gebruik zijn alleen tijdens het broedseizoen beschermd. Voor deze soorten* is geen ontheffing nodig, indien werkzaamheden buiten het broedseizoen plaatsvinden of maatregelen zijn getroffen om te voorkomen dat deze soorten zich vestigen tijdens het broedseizoen. Buiten het broedseizoen mag van deze soorten het nest worden verplaatst of verwijderd.

* Een deel van deze soorten zijn ondergebracht in categorie 5 van de 'Aangepaste lijst van jaarrond beschermde vogelnesten' (Ministerie van LNV, 2009). Hoewel het onderbrengen van deze soorten op deze lijst anders doet vermoeden is de vaste rust- en verblijfplaats van deze vogels niet jaarrond beschermd. Dit betreffen namelijk vogels die weliswaar vaak terugkeren naar de plaats waar zij het jaar daarvoor gebroed hebben of de directe omgeving daarvan, maar die wel over voldoende flexibiliteit beschikken om, als de broedplaats verloren is gegaan, zich elders te vestigen.

3 Toetsing effecten planontwikkeling

3.1 Voorgenomen ingreep

Door de ontwikkeling van het bedrijventerrein wordt de huidige inrichting volledig veranderd. De aanwezige landbouwgronden worden omgezet in bedrijventerrein (asfalt/verharding). De aanwezige watergangen worden gedempt. De hoofdwatgang wordt verbreed. De aanwezige bebouwing wordt verwijderd/gesloopt op de woningen langs de Rijksstraatweg na. De woningen aan de Rijksstraatweg liggen ook niet in het plangebied. Ook worden er nieuwe aansluitingen op het bestaande wegennet gerealiseerd. De globale nieuwe inrichting van het plangebied is weergegeven in figuur 3-1.

Figuur 3-1: Weergave van de toekomstige inrichting van het bedrijventerrein Nieuw Reijerwaard.

3.2 Effecten op beschermde soorten

Uit de bureaustudie en het terreinbezoek blijkt dat in het plangebied enkele beschermde en strikt beschermde soorten zijn te verwachten. Per aanwezige beschermde soortgroep worden hieronder de mogelijke consequenties en mitigerende maatregelen aangegeven.

3.2.1 Vogels

Jaarrond beschermde nesten

De nesten van buizerd, boomvalk, gierzwaluw, huismus, ooievaar, slechtvalk en roek zijn jaarrond beschermd. Dit houdt in dat tijdens de werkzaamheden deze nesten niet zonder ontheffing verstoord of verwijderd mogen worden. Om de exacte locaties van de nesten in kaart te brengen is aanvullend onderzoek nodig. In de Handleiding broedvogelonderzoek van SOVON (van Dijk & Boele, 2011) zijn datumgrenzen aangegeven waarbinnen het onderzoek plaats moet vinden.

Boomvalk	1 mei - 31 aug
Buizerd	1 feb - 15 juli
Huisumus	10 maa - 20 juni

Ooievaar	20 apr - 31 juli
Gierzwaluw	15 mei - 15 juli
Slechtvalk	1 feb - 10 mei
Roek	15 maa - 10 mei

Tijdens het broedvogelinventarisatie dienen ook de vogels worden meegenomen die vermeld staan in categorie 5 van de 'Aangepaste lijst jaarrond beschermde vogelnesten'.

Overige broedvogels

In het algemeen kan worden gesteld dat ingrepen in het plangebied tijdens het broedseizoen (globaal 15 maart – eind juli) negatieve effecten hebben op de meeste vogelsoorten door vernietiging van broedplaatsen in bomen, struweel, bomenlanen, weilanden en overige landbouwgronden. Tevens treedt er dan verstoring van de reproductie op. Wettelijk gezien wordt daarom ook geen ontheffing verleend indien (broed)vogels worden verstoord.

Effecten zijn er alleen als de werkzaamheden plaatsvinden in het broedseizoen en er broedgevallen in het plangebied aanwezig zijn. Buiten het broedseizoen treedt wel enige verstoring op, dit resulteert alleen in het opvliegen van betreffende vogels. Indien de werkzaamheden in de periode september - maart aanvangen is sprake van een permanente verstoring, voordat vogels tot broeden komen. Door deze verstoring zullen broedvogels het plangebied mijden als broedplaatsen.

Conform de zorgplicht (zie paragraaf 4.2) is het van belang om voor het broedseizoen de vegetatie in het plangebied te verwijderen. Hierdoor zijn er geen effecten op (broed)vogels tijdens het broedseizoen.

De gunstige staat van instandhouding van de in het plangebied voorkomende of verwachte vogelsoorten wordt niet aangetast wanneer werkzaamheden buiten het broedseizoen aanvangen.

3.2.2 Zoogdieren

De werkzaamheden kunnen met name schade veroorzaken aan algemene muizen en spitsmuizen. Deze schade is maar moeilijk te voorkomen, omdat deze soorten bij onraad hun hol in vluchten en zich bij gunstige omstandigheden nagenoeg het hele jaar voortplanten. Ze leven echter geen van allen in kolonies. Door deze solitaire levenswijze, het betrekkelijk kleine oppervlak aan biotoop en de hoge reproductiesnelheid zal de schade zeer beperkt zijn. De gunstige staat van instandhouding van de betreffende soorten komt niet in het gedrang.

Effecten op kleine zoogdieren zoals muizen kunnen worden beperkt door gefaseerd te werk te gaan. Dit houdt in dat eerst de vegetatie wordt gekapt, gemaaid of verwijderd, alvorens in een later stadium met afgraven/verwijderen top laag/oever te beginnen. Het hierdoor eerst minder geschikt gemaakte leefgebied kan dan tijdig door de aanwezige zoogdieren worden verlaten. Ten aanzien van deze soorten geldt dat ze niet tijdens de winterslaap mogen worden verstoord door het verwijderen van vegetatie.

Grotere zoogdieren, als de hermelijn, wezel, bunzing, vos, konijn, haas en egel hebben grote leefgebieden en zullen tijdens de werkzaamheden het plangebied mijden. In de omgeving is voldoende geschikt leef- en rustgebied aanwezig voor deze soorten. Ook aanwezige mollen zullen het plangebied mijden na aanvang van de werkzaamheden. Effecten op populatieniveau van deze soorten worden niet verwacht.

De effecten van de twee alternatieven zijn niet onderscheidend voor de aanwezige zoogdieren.

De gunstige staat van instandhouding van voorkomende en verwachte zoogdieren zal niet worden aangetast als gevolg van de voorgenomen ontwikkeling.

Vleermuizen

In het plangebied worden vaste verblijfplaatsen, vliegroutes en foerageergebieden van vleermuizen verwacht. Door de voorgenomen ingreep verdwijnen deze elementen. Om na te gaan hoe het plangebied gebruikt wordt en wat voor effecten dit heeft op de aanwezige vleermuissoorten dient aanvullend vleermuisonderzoek uitgevoerd te worden. Mogelijke mitigerende maatregelen worden hieronder beschreven.

Effecten verlies en verstoring vaste rust en verblijfplaats

Als, na het aanvullend onderzoek, de ligging van de vaste verblijfplaatsen bekend zijn kunnen passende mitigerende maatregelen genomen worden.

Indien de vaste verblijfplaats behouden kan blijven dan:

- In de buurt van vaste verblijfplaatsen niet 's nachts werken;
- Eventueel tijdelijke afscheiding voor licht en geluid;
- Buiten de gevoelige periodes (winterslaap, kraamtijd) werken.

Indien de vaste verblijfplaats niet behouden kan blijven dan dient een aanvullend ecologisch werkprotocol opgesteld te worden waarin staat beschreven hoe de vleermuizen het beste over geplaatst kunnen worden.

Effecten verlies en verstoring vaste jachtgebieden

Door de aanleg van het bedrijventerrein kan er foerageer/jachtgebied verloren gaan. Dit verlies is slecht te mitigeren. Een mogelijk optie is om nieuwe jachtgebieden in de nabije omgeving te ontwikkelen (compensatie).

3.2.3 Amfibieën en reptielen

Bij uitvoering van de werkzaamheden aan de graslanden, ruigtes en struwelen in het najaar- of de winterperiode worden overwinteringsplaatsen (greppels en holletjes) van amfibieën verstoord en/of vernietigd. Dit geldt voor de gewone pad en bruine kikker. De gewone pad en bruine kikker zijn algemeen voorkomende soorten in Nederland. Indien de werkzaamheden buiten de voortplantingstijd en overwintering worden uitgevoerd is de schade beperkt. De ingreep heeft geen effecten op populatieniveau. De gunstige staat van instandhouding van algemene amfibieënsoorten zal niet worden aangetast als gevolg van de voorgenomen ingreep.

Er zijn geen effecten te verwachten op beschermde reptielen, omdat ze niet zijn aangetroffen tijdens het terreinbezoek en op basis van de aangetroffen biotopen ook niet worden verwacht in het plangebied.

De gunstige staat van de bruine kikker en de gewone pad zal niet worden aangetast als gevolg van de voorgenomen ingreep.

3.2.4 Planten

Er zijn geen effecten te verwachten op beschermde plantensoorten, omdat zij niet zijn aangetroffen tijdens het terreinbezoek en op basis van de aangetroffen biotopen niet worden verwacht.

3.2.5 Overig beschermde soorten

Er zijn geen effecten te verwachten op andere beschermde soorten, zoals dagvlinders, libellen en andere ongewervelden in het plangebied, omdat ze niet zijn aangetroffen tijdens het terreinbezoek en de aangetroffen biotopen niet of nauwelijks geschikt zijn.

3.3 Effecten Natura 2000-gebieden 'Boezems Kinderdijk' en 'Oude Maas'

Gezien de afstand van de Natura 2000-gebieden tot beide Natura 2000-gebieden is er door de voorgenomen ontwikkeling alleen sprake van externe werking. Externe werking kan ontstaan door verstoring (licht & geluid) of door een toename van de stikstofdepositie. De afstand van het plangebied tot de Natura 2000-gebieden is meer dan 4 kilometer. Hierdoor zijn de effecten van een toename van licht en geluid te verwaarlozen. Effecten door een toename van stikstofdepositie zijn dat niet. Stikstofdepositie kan een negatief effect hebben op de habitattypen waarvoor beide gebieden zijn aangewezen.

Stikstofdepositie

Door de toename van het verkeer in het plangebied is er mogelijk sprake van extra vrijkomen van stikstofverbindingen naar de lucht. Ecosystemen die van nature voedselrijk zijn, ondervinden hier weinig tot geen invloed van, maar habitats op voedselarme schrale en zandige bodems (duinen) zijn wel gevoelig voor extra stikstof.

Voor habitattypen kan de gevoeligheid voor stikstofdepositie worden aangeduid met 'Kritische DepositieWaarde' (KDW), welke een indicatieve maat is voor deze gevoeligheid. Het Natura 2000-gebied Boezems Kinderdijk is aangewezen vanwege de aanwezigheid van noordse woelmuis, purperreiger, porseleinhoen, zwarte stern, snor (als broedvogels) en smient, krakeend en snor als niet-broedvogels, maar is niet aangewezen voor habitattypen. Negatieve effecten door externe werking op stikstofgevoelige habitattypen zijn daarom niet aan de orde. De genoemde soorten zijn evenmin gevoelig voor stikstofdepositie, met uitzondering van het Porseleinhoen, welke voor zijn broedhabitat als 'enigszins gevoelig' wordt aangemerkt (Grontmij, 2011). Naar verwachting zijn de effecten beperkt, en niet significant. Een analyse van de aanwezige broedlocaties van deze soort in betreffend Natura 2000-gebied zou een definitief uitsluitsel kunnen geven over de vermeende negatieve effecten van het project Nieuw Reijerwaard op deze soort. Deze check valt buiten de scope van de voorliggende natuurtoets.

De gevoeligheid van de habitattypen van het Natura 2000-gebied Oude Maas is weergegeven in tabel 3-1.

Tabel 3-1: Beschermde habitattypen Natura 2000-gebied Oude Maas.

Natura 2000-gebied	Habitattypen	KDW	
Oude Maas	H3270	Slikkige rivieroever	>2400 mol N/ha/jaar
	H6430B	Ruigten en zomen (harig wilgenroosje)	>2400 mol N/ha/jaar
	H91E0A	Vochtige alluviale bossen (zachthoutoibossen)	2410 mol N/ha/jaar

De effectbeoordeling op het aspect stikstofdepositie wordt doorgaans gebaseerd op de analyse of de totale depositie op een habitatype boven of beneden de KDW kan blijven. De totale depositie bestaat dan uit de achtergronddepositie, zoals af te leiden uit de kaarten die door Plan Bureau voor de Leefomgeving (PBL) worden opgesteld, plus de depositietoename als gevolg het project.

De achtergronddepositie ter plaatse van het plangebied bedraagt momenteel 1850 mol N/H/jaar (in 2010) en 1740 mol N/ha/jaar in 2015. Deze achtergrondwaarden zullen in de loop van de tijd verder dalen.

De habitattypen met een KDW van boven 2400 mol N/ha/jaar worden beschouwd als niet-stikstofgevoelig (Alterra, 2008). In relatie met de achtergronddepositie in de betreffende gebieden kan worden gesteld dat de stikstofdepositie momenteel geen knelpunt vormt voor de instandhoudingsdoelen in het betreffende Natura 2000-gebied. Een nadere analyse van de mogelijke bijdrage van het project, welke zou lopen via de verkeersaantrekkende werking, is dan ook niet aan de orde.

4 Conclusies en aanbevelingen

4.1 Conclusie

Flora- en faunawet

Door de werkzaamheden in het plangebied zijn negatieve effecten op een aantal algemene, beschermde soorten te verwachten. Door een zorgvuldige werkwijze en het nemen van mitigerende maatregelen (o.a. juiste periode van uitvoering) kan schade worden voorkómen en blijven negatieve effecten beperkt. Voor de effecten op de algemene voorkomende, maar beschermde soorten hoeft geen ontheffing te worden aangevraagd. Voor de algemene soorten geldt een vrijstelling.

Natura 2000

Als gevolg van de voorgenomen ontwikkeling zijn er geen externe effecten op de nabij gelegen Natura 2000-gebieden.

4.2 Aanbevelingen

Op basis van deze natuurtoets wordt voor de volgende soorten aanvullend onderzoek voorgesteld:

- Vleermuizen

Uit de natuurtoets is naar voren gekomen dat het heel goed mogelijk is dat er vliegroutes, foerageerplaatsen en vaste verblijfplaatsen voor vleermuizen aanwezig zijn langs de aanwezige bomenlanen, landbouwgronden en boerderijen. Het verdient aanbeveling om hier kritisch naar te kijken. Wanneer de aanleg van het bedrijventerrein mogelijke vliegroutes, verblijfplaatsen dan wel foerageerplaatsen aantast, is ontheffing op de Flora- en faunawet noodzakelijk en mitigatie en/of compensatie aan de orde.

- Vogels

Uit de natuurtoets is naar voren gekomen dat het plangebied geschikt is als leefgebied en/of broedbiotoop (vaste verblijfplaats) van een aantal vogelsoorten:

Boomvalk

Buizerd

Huismus

Ooievaar

Gierzwaluw

Slechtvalk

Roek

Indien door de aanleg van het bedrijventerrein nesten worden verstoord of verwijderd is een ontheffing op de Flora- en faunawet noodzakelijk en mitigatie en/of compensatie aan de orde. Hierdoor is het van belang om de exacte locaties van deze nesten te onderzoeken.

4.3 Zorgplicht

Voor alle beschermde soorten, dus ook voor de soorten die zijn vrijgesteld van de ontheffingsplicht, geldt wel een zogenaamde 'algemene zorgplicht' (art. 2 Flora- en faunawet). Deze zorgplicht houdt in dat de initiatiefnemer passende maatregelen neemt om schade aan beschermde soorten te voorkomen of zoveel mogelijk te beperken. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om het niet verontrusten of verstoren in de kwetsbare perioden zoals de winterslaap, de voortplantingstijd en de periode van afhankelijkheid van de jongen.

Werken buiten kwetsbare periode

De kwetsbare perioden voor de verschillende soortgroepen zijn niet allen gelijk. Als 'veilige' periode voor alle groepen geldt in het algemeen de periode van half augustus tot half november, de periode waarin de voortplantingstijd achter de rug is en dieren als vleermuizen, overige zoogdieren en amfibieën nog niet in winterslaap zijn. Indien voorbereidende werkzaamheden, bijvoorbeeld bouwrijp maken, in die periode worden uitgevoerd, kan daarna gedurende het winterseizoen en het daarop volgende voorjaar probleemloos worden gewerkt.

Werken in kwetsbare periode

Indien vooraf bekend is dat werkzaamheden moeten worden uitgevoerd binnen de kwetsbare perioden van de soorten, is het zaak ervoor te zorgen dat het gebied tegen die tijd ongeschikt is als leefgebied voor die soorten. Zo kan bijvoorbeeld vegetatie gedurende het groeiseizoen worden verwijderd, zodat er geen vogels gaan broeden en het tegen de winter ook ongeschikt is voor kleine zoogdieren die in winterslaap gaan.

Indien tijdens de uitvoering van de werkzaamheden beschermde soorten worden waargenomen dienen maatregelen te worden genomen om schade aan deze individuen zo veel mogelijk te voorkomen.

5 Literatuur

Bos, F., M. Bosveld, D. Groenendijk, C. van Swaay, I. Wynhoff, De Vlinderstichting, 2006. De dagvlinders van Nederland, verspreiding en bescherming (Lepidoptera: Hesperioidea, Papilionoidea. - Nederlandse Fauna 7. Leiden. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey - Nederland.

Broekhuizen, S., B. Hoekstra, V. Van Laar, C. Smeenk & J.B.M. Thissen, 1992. Atlas van de Nederlandse Zoogdieren. Stichting Uitgeverij Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, 3e herziene druk.

van Dijk A.J. & Boele A. 2011. Handleiding SOVON Broedvogelonderzoek. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Dobben H. van, & A. van Hinsberg, 2008. Overzicht van kritische depositiewaarden voor stikstof, toegepast op habitattypen en Natura 2000-gebieden. Wageningen, Alterra, Alterra-rapport 1654.

Grontmij, 2011. drs. S.C. Wessels, mr. A.H. Tuitert. Quick scan invloed stikstofdepositie rijkswegenprojecten op Vogel- en Habitatrichtlijnsoorten en Beschermde natuurmonumenten.

Lange, R., P. Twisk, A. van Winden & A. van Diepenbeek, 1994. Zoogdieren van West-Europa. Stichting Uitgeverij KNNV en VZZ i.s.m. Vereniging Natuurmonumenten.

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Buiten aan het werk? Houd tijdig rekening met beschermde planten en dieren.

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 2009. Aangepaste lijst jaarrond beschermde vogelnesten ontheffing Flora- en faunawet ruimtelijke ingreep. Augustus 2009.

SOVON, 2002. Atlas van de Nederlandse broedvogels. SOVON Vogelonderzoek Nederland, KNNV Uitgeverij / Naturalis / EIS-Nederland.

Twisk, P & H. Limpens, 2006. Een thuis voor de vleermuis. Beschermingsplan voor vleermuizen in Noord-Brabant. Zoogdiervereniging VZZ. In opdracht van de Provincie Noord-Brabant.

Internet:

www.natuurloket.nl
www.ravon.nl
www.waarneming.nl
www.vzz.nl
www.telmeel.nl

Bijlagen

Bijlage 1: Wettelijk Kader

Hieronder volgt een algemene beschrijving van de Natuurwetgeving, gevolgd door betreffende onderdelen van de wetgeving.

De Nederlandse natuurwetgeving

De Nederlandse natuurwetgeving valt uiteen in gebiedsbescherming en soortbescherming. De gebiedsbescherming is geïmplementeerd in de Natuurbeschermingswet 1998 en omvat de Natura 2000-gebieden. In de Natura 2000-gebieden zijn de beschermde natuurmonumenten alsmede de gebieden met de status Vogel- en/of de Habitatrichtlijn-gebied (voorheen Speciale Beschermings-Zones (SBZ's) opgenomen.

Globaal kan gesteld worden dat de gebiedsbescherming gericht is op de bescherming van de waarden waarvoor een gebied is aangewezen. Deze bescherming is gebiedspecifiek, maar kent wel de zogenaamde externe werking. Dat wil zeggen dat ook handelingen buiten het beschermde gebied niet mogen leiden tot verlies aan kwaliteit in het beschermde gebied.

De soortbescherming is opgenomen in de Flora- en faunawet. Deze wet omvat ook de bescherming van Habitatrichtlijnsoorten buiten de aangewezen Natura 2000-gebieden welke zijn vermeld in bijlage IV. Deze bescherming geldt overal in Nederland, ook in de beschermde gebieden. De soortbescherming kent geen externe werking. Projecten worden getoetst aan de directe invloed op beschermde waarden binnen de grenzen van het projectgebied.

Conform deze wet is de initiatiefnemer bij ruimtelijke ingrepen verplicht op de hoogte te zijn van mogelijke voorkomende beschermde natuurwaarden binnen het projectgebied.

Vanuit de kennis dienen plannen en projecten getoetst te worden aan eventuele strijdigheid met de verbodsbepalingen uit de Flora- en faunawet (zie paragraaf 2.2 van het voorgaande rapport).

Flora- en faunawet

Onder de werking van de Flora- en faunawet vallen circa 1.000 dier- en plantensoorten. Alle inheemse zoogdieren (m.u.v. de huismuis en zwarte en bruine rat), vogels, amfibieën en reptielen zijn beschermd. Tevens hebben een aantal soorten planten, vissen, insecten en ongewervelden een beschermde status. Voor de in het wild voorkomende planten en dieren geldt de algemene zorgplicht (art. 2).

Volgens de Flora- en faunawet mogen beschermde dier- en plantensoorten niet worden verwond, gevangen, opzettelijk worden verontrust of gedood. Voortplanting- of vaste rust- of verblijfplaatsen mogen niet worden beschadigd, vernield of verstoord.

Beschermde planten mogen op geen enkele wijze van hun groeiplaats worden verwijderd of vernield. De verbodsbepalingen van de wet staan genoemd in onderstaand kader.

Verboden handelingen met betrekking tot beschermde planten:

Artikel 8: Het plukken, verzamelen, afsnijden, vernielen, beschadigen, ontwortelen of om een andere manier van de groeiplaats verwijderen van planten

Artikel 13: Het vervoeren en onder zich hebben (in verband met verplaatsen) van planten

Verboden handelingen met betrekking tot beschermde dieren:

Artikel 9: Het doden, verwonden, vangen of bemachtigen van dieren. Het met het oog op bovenstaande doelen opsporen van dieren.

Artikel 10: Het opzettelijk verontrusten van dieren

Artikel 11: Het beschadigen, vernielen, uithalen wegnemen, verstoren van nesten, holen of andere voortplantings- of vaste rust- of verblijfplaatsen van dieren.

Artikel 13: Het vervoeren en onder zich hebben (in verband met verplaatsen) van dieren

De werkingssfeer van de Flora- en faunawet is niet beperkt tot of gerelateerd aan speciaal aangewezen gebieden, maar geeft soorten overal in Nederland bescherming.

In artikel 75 van de Flora- en faunawet worden de ontheffingsmogelijkheden weergegeven. Op 23 februari 2005 is de Algemene Maatregel van Bestuur m.b.t. artikel 75 van de Flora- en faunawet¹ in werking getreden. Middels deze AMvB wordt onder bepaalde voorwaarden een algemene vrijstelling geregeld van de ontheffingsplicht van de Flora- en faunawet. Deze vrijstelling geldt voor ruimtelijke ontwikkeling en inrichting, bestendig gebruik en bestendig beheer en onderhoud en voor bepaalde (algemeen voorkomende) soorten. Welke voorwaarden verbonden zijn aan de vrijstelling hangt af het de dier- of plantensoorten die voorkomen in het plangebied. In de AMvB worden hiertoe verschillende beschermingsregimes onderscheiden.

- Soorten van tabel 1 – algemene soorten – lichtste beschermingsregime AMvB:

Voor deze soorten geldt voor ruimtelijke ontwikkeling een vrijstelling van de ontheffingsplicht. Voor deze soorten is derhalve geen ontheffing nodig. Wel geldt ten aanzien van deze soorten de zorgplicht, die eveneens van de Flora- en faunawet uitgaat.

Soorten die vallen onder de vrijstelling betreft onder andere algemene zoogdiersoorten, zoals algemene muizen- en spitsmuizen, de Egel, Konijn en Mol, Ree en Vos; , algemene amfibieënsoorten, waaronder de Bruine kikker, Gewone pad en Kleine watersalamander en plantensoorten als Grasklokje en Gewone dotterbloem.

- Soorten van tabel 2 – overige soorten – middelste beschermingsregime AMvB:

Voor soorten van tabel 2 van de AMvB is bij ruimtelijke ontwikkelingen een vrijstelling mogelijk van de ontheffingsplicht, indien gewerkt wordt volgens een door het Ministerie van LNV goedgekeurde gedragscode. Ontbreekt zo'n gedragscode, dan dient ontheffing aangevraagd te worden, welke wordt getoetst aan het criterium 'doet geen afbreuk aan de gunstige staat van instandhouding van de soort'(lichte toets). Daarnaast geldt ook voor soorten van tabel 2 de algemene zorgplicht.

- Soorten van tabel 3 – genoemd in bijlage IV van de Habitatrichtlijn en in Bijlage 1 van de AMvB – zwaarste beschermingsregime AMvB.

Voor soorten van tabel 3 geldt het zwaarste beschermingsregime en is bij ruimtelijke ontwikkelingen geen vrijstelling mogelijk van de ontheffingsplicht, ook niet met een gedragscode. Voor deze soorten dient een ontheffing aangevraagd te worden, welke aan vier criteria wordt getoetst (zware toets): de functionaliteit van de voortplantings- en/of vaste rust- en verblijfplaats wordt niet aangetast, er is sprake van een in of bij wet genoemd belang, er is geen alternatief en 'doet geen afbreuk aan de gunstige staat van instandhouding van de soort'. Daarnaast geldt ook voor soorten van tabel 3 de algemene zorgplicht.

1. Besluit houdende wijziging van een aantal algemene maatregelen van bestuur in verband met wijzigingen van artikel 75 van de Flora- en faunawet en enkele andere wijzigingen.

Voor Bijlage 1 soorten uit Tabel 3 kan ontheffing worden aangevraagd op grond van alle belangen genoemd in het Besluit vrijstelling beschermde dier- en plantensoorten. In de praktijk komen bij Bijlage 1- soorten onderstaande vier belangen het meeste voor bij een ontheffing voor een ruimtelijke ingreep:

1. Bescherming van flora en fauna (b);
2. Volksgezondheid of openbare veiligheid (d);
3. Dwingende redenen van groot openbaar belang, met inbegrip van redenen van sociale of economische aard, en voor het milieu wezenlijke gunstige effecten (e);
4. Uitvoering van werkzaamheden in het kader van ruimte inrichting of ontwikkeling (j)

Voor Bijlage IV-soorten van de Habitatrichtlijn uit Tabel 3 geldt voor een ruimtelijke ingreep alleen ontheffing wordt verleend op grond van een belang uit de Habitatrichtlijn:

1. Bescherming flora en fauna (b)
2. Volksgezondheid of openbare veiligheid (d);
3. Dwingende redenen van groot openbaar belang, met inbegrip van redenen van sociale of economische aard, en voor het milieu wezenlijke gunstige effecten (e);

- Vogels

Vogels zijn niet opgenomen in Tabel 1 t/m 3; alle vogels zijn in Nederland gelijk beschermd. T.a.v. vogels geldt, dat werkzaamheden of gebruik van ruimte waarbij vogels worden gedood of verontrust, of waardoor hun nesten of vaste rust- of verblijfplaatsen worden verstoord verboden zijn.

Bij ruimtelijke ontwikkelingen geldt een vrijstelling wanneer gewerkt wordt volgens een goedgekeurde gedragscode. Ontbreekt zo'n gedragscode dan dient formeel een ontheffing te worden aangevraagd. Voor broedvogels wordt echter geen ontheffing verleend waarbij als voorwaarde wordt gesteld dat broedvogels niet verstoord mogen worden tijdens het kwetsbare broedseizoen; dit mede in het kader van de algemene zorgplicht die ook voor vogels geldt.

Bescherming van vogelnesten

Tijdens werkzaamheden dient rekening te worden gehouden met het broedseizoen. Hiervoor is geen standaardperiode, het gaat erom of er een broedgeval is. Verblijfplaatsen van vogels die hun verblijfplaats het hele jaar gebruiken, zijn jaarrond beschermd. Slechts een beperkt aantal soorten bewoont het nest permanent of keer elk jaar terug naar hetzelfde nest. Deze soorten staan vermeld in categorie 1 t/m 4 van de 'Aangepaste lijst van jaarrond beschermde vogelnesten' (Ministerie van LNV, 2009). Indien de werkzaamheden effect hebben op deze soorten is een ontheffing nodig. Voor vogels kan alleen een ontheffing worden verleend op grond van een wettelijk belang uit de Vogelrichtlijn. Dit zijn:

- Bescherming van flora en fauna (b);
- Veiligheid van het luchtverkeer (c);
- Volksgezondheid of openbare veiligheid (d).

De meeste vogels maken elk broedseizoen een nieuw nest of zijn in staat om een nieuw nest te maken. Deze vogelnesten voor eenmalig gebruik zijn alleen tijdens het broedseizoen beschermd. Voor deze soorten* is geen ontheffing nodig, indien werkzaamheden buiten het broedseizoen plaatsvinden of maatregelen zijn getroffen om te voorkomen dat deze soorten zich op de bouwplaats gaan vestigen tijdens het broedseizoen. Buiten het broedseizoen mag van deze soorten het nest worden verplaatst of verwijderd.

* Een deel van deze soorten zijn ondergebracht in categorie 5 van de 'Aangepaste lijst van jaarrond beschermde vogelnesten' (Ministerie van LNV, 2009). Hoewel het onderbrengen van deze soorten op deze lijst anders doet vermoeden is de vaste rust- en verblijfplaats van deze vogels niet jaarrond beschermd. Dit betreffen namelijk vogels die weliswaar vaak terugkeren naar de plaats waar zij het jaar daarvoor gebroed hebben of de directe omgeving daarvan, maar die wel over voldoende flexibiliteit beschikken om, als de broedplaats verloren is gegaan, zich elders te vestigen.

